

Bohuslav Reynek: Rybí Šupiny

Sen o smrti

Jsem sražen na zemi velikostí béd a tíží výčitek a nemám se již kam skrýti a nemohu prchnouti. Tedy se tisknu nevýslovným děsem do hlíny, že povoluje útrpně jako voda a halí mi veškeré tělo.

Jen hlava mi vyčnívá, abych mohl dýchat. Jen hlava mi vyčnívá jako hnědá koule scvrkla na povrchu žíravým vanem a ruce, abych se pokusil zadržeti drcení útlaku.

Ale dlouho se mi to nedaří. Jest převeliký Boží hněv a Satanova žízeň po krvi ještě větší. Jsem přiražen a vysát z duše a nic nevím. To však trvá jen okamžik. I nabývám pak jiného vědomí, které jest o mnoho lehčí, pokojnější a jasnější, než jsem měl kdy v těle. Mám i jinou tvář, které nikdo nevidí a já sám ji vidím a nedivím se tomu. Vidím v obraze i svoje mrtvé tělo, není to již oharek ožehlý a ztvrdlý plameny, bolesti. Ale obraz umírání jest zachován, i bezbranné ruce čnějící ze země. Jenže vidím podzimní louku plnou ticha a slávy a na ní rozvité ocún nebo tulipán se dvěma štíhlými a spanilými listy. A ty jsou sepjaty kol květu jako v modlitbě i jako na ochranu. A spatřuji s velikou radostí i bázní, kterak tam přichází mystický zahradník se zářícími ranami.

AUTOR, TEXT, INTERPRETACE

Báseň v próze jako výkřik i hledání

Rybí šupiny je sbírka básní v próze, jež vyšla v roce 1922 a v celku díla Bohuslava Reynka představuje (spolu s následující sbírkou *Had na sněhu* a částečně i sbírkou *Rty a zuby*) výrazně expresionistickou polohu jeho literární tvorby. Podobně jako i další Reynkovy knihy je i ona prodchnuta niternou křesťanskou spiritualitou a svou inspiraci nachází v přírodních jevech a procesech básníkovy rodné Vysočiny.

Příroda však petrkovskému tvůrci (žil na statku v Petrkově u Havlíčkova Brodu) neslouží jako zdroj nějakých básnických impresí či realistických záznamů a popisů ani coby pouhý motivický ornament, ale hraje v jeho verších mnohem fundamentálnější roli. Čas periodických přírodních dějů prolíná se tu s řádem roku liturgického, naturální skutečnosti a scenérie se mu stávají alegoriemi spirituálních stavů a událostí a ve své samozřejmé prostotě se proměňují v podobenství příběhů ze Starého a Nového zákona. Přírodní a venkovské reálie nabývají duchovních souvislostí, básnická

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL BOHUSLAV REYNEK: SEN O SMRTI

imaginace je transformuje a proniká skrze smyslovou evidenci a zkušenost k pravdě rázu metafyzického („Tvrde jest slunce jako peníz, vyražen jest na něm veliký obraz Zvěstování, jenž oslepuje.“).

Celou sbírku uvádí jakési motto o lesku a záři rybích šupin (a tudíž lze titul obrazně vnímat i coby žánrové vymezení: báseň – šupina). Výrazně expresivní povahu textů je možno odvozovat mj. od zkušeností básníka s událostmi a prožitky Velké války, jež mohutně otřáslly všemi dosavadními společenskými jistotami, značný vliv pak na něj v naznačeném směru nepochybně měly i jeho překlady děl především německých expresionistů. V mnohdy značně dynamických výjevech s apokalyptickými rysy a motivy zla, hříchu, zániku, úzkosti a zmaru, ale též i naděje a lásky k božsky tvořivé síle, se biblické děje a skutečnosti zpřítomňují bohatostí smyslových metafor a symbolů – v tomto smyslu jsou některé texty až barokně přetíženy vyhocenou obrazivostí. Vyznačují se horečnatým spádem řeči, prudkými „stříhy“, častými invokacemi a vůbec velmi proměnlivou intonací stejně jako zálibou v barvách a barevných kontrastech, jež se stávají hyperbolami emočních stavů a lyrických prožitků („Rudý hvozd vyčníval z bílých mlh, a byl jako hlava Křtitele na stříbrné míse. Sřatá hlavo Křtitele, ty básni velkolepá! ... Koruno, těžká koruno tance Salomeina! ... Vřelý, nachový a černý květe, na zlatém stonku dívčího těla plamenným vánkem vilnosti kolébaný!“).

Počínaje knihou *Rty a zuby* se pak již u Reynka žánr básní v próze nevyskytuje, v následujících sbírkách (vycházejících od poloviny 30. let) významně ubývá jazykové (výrazové) expresivity, vše směřuje k neokázalosti a prostotě, verše posléze nabývají rytmické pravidelnosti a až gnómicky striktního charakteru (patrně i v souvislosti s postupným prohlubováním pokorně františkánského postoje básníka ke světu přírodních dějů a s nimi spojených zákonitostí lidské existence).

BOHUSLAV REYNEK byl originálním a pro mnohé i značně inspirativním solitérem v rámci české kultury 20. století. Vedle řady vydaných básnických knih nelze pominout ani jeho úsilí výtvarné a již zmíněnou činnost překladatelskou. Je autorem pozoruhodných grafik (především technikou leptu a suché jehly), kterým se věnoval po celý život a které tvoří jakýsi rovnocenný pandán k jeho dílu literárnímu. Díky svým častým pobytům ve Francii (jeho žena, básnířka Suzanne Renaudová, pocházela z Grenoble) se stal velkým znalcem tehdejší tamní (především katolicky orientované) literatury a jeho překlady z francouzštiny a němčiny (zejména veršů rakouského expresionistického básníka Georga Trakla) posléze významně ovlivnily další české spisovatele (Františka Halase, Viléma Závadu aj.).

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

BOHUSLAV REYNEK: SEN O SMRTI

Náměty k další práci s textem:

Které české básníky či prozaiky byste – vedle Bohuslava Reynka – rovněž přiřadili k linii tzv. křesťanské literatury?

Pokuste se vytvořit vlastní rejstřík barev jakožto symbolů lidských emocí a psychických stavů (radost, hněv, milostný cit, melancholie apod.).

Vysvětlete pojmy „urbánní“, „rurální“, „rustikální“.

PRACOVNÍ LIST – VIZUALIZACE

Cíl: Objasnit pozici básně v próze v žánrovém systému české poezie. Vysvětlit, že otázka náboženská je plnohodnotnou polohou české poezie a má smysl i pro ty, kteří jsou nevěřící, že se zkrátka básně s náboženskou tematikou dají číst i „obecně“, jako vzkaz o tom, jak žít a co s životem počít, na čem jej založit. Vysvětlit funkci a význam názvu, který „navádí“ naše další čtení.

Reynkova báseň *Sen o smrti* je velice pevně tematicky obtočena kolem svého názvu. Dá se skoro říci, že je to jakýsi **detailní popis toho, co se děje po smrti**. Ovšem ne v tom smyslu, že bychom se tu naturalisticky dostávali do baudelairovských poloh rozkladu a hnusu, ale spíš jsme svědky toho, **co se děje v hlavě, v duši člověka, když umírá**. Zdá se, že pro zvolené téma se báseň v próze ideálně hodí, protože umožňuje vyvolat pocit pomalosti, až jakési věčnosti.

Celý proces **probíhá postupně, Reynek k tomu volí i neobvyklý pořádek sloves-dějů. V čem je neobvyklý?** („Jsem sražen – nemám se kam skrýti – nemohu prchnouti“ – Je to logické, „vyprávěcí“ uspořádání? Nemělo by být náhodou naopak: nemohu prchnouti, pak se ani nemám kam skrýti, a proto jsem sražen? A i kdybychom připustili možnost, že jsem sražen a proto nemohu, tak stejně nejprve prchnouti a pak se skrýti.)

Už tímto „zapouzdřením“ Reynek ukazuje na speciálnost, jedinečnost a závažnost celé situace. **Po takto pojatém vstupu se text ještě zpomalí a jaksi znásobí koncentrací na oblast hlavy, na naši mysl, emoce – jaký prostředek je k tomu použit?** (Anafora, která zde má význam intenzifikační, stupňuje se prožitek stavu – nejprve jsme svědky jen jakéhosi popisu situace: „hlava mi vyčnívá, abych mohl dýchat“, což je opět spíše prvek narativní. Tento se ale anaforicky přelomí a zlomí v obraz lidské malosti a konečnosti: „Jen hlava mi vyčnívá jako hnědá koule scvrkla na povrchu...“ Toto je též první **princip básně v próze – i když je text strukturován do řádků jako text prozaický, jeho vnitřní gramatika, to, jak jsou spojovány jednotlivá slova a obrazy, je v zásadě lyrické**, založeno daleko spíše na emocích a prožitcích než na kauzální, dějové a časové souvislosti.

Báseň v próze má i svůj zvláštní rytmus (a v tom se odlišuje od klasických veršů). **Čím jsou zde rytmus a napětí dány?** (Zde je to přeci jen zlom „dějový“ – báseň se zlomí v momentě smrti a ve chvíli, kdy nad mrtvým tělem probíhá jakési zúčtování, kdy síly zla a dobra jako kdyby stály v jednom šiku proti člověku: „Ale dlouho se mi to

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

BOHUSLAV REYNEK: SEN O SMRTI

nedaří. Jest převeliký Boží hněv a Satanova žízeň po krvi ještě větší. Jsem přiražen a vysát z duše a nic nevím.“ Opět tu Reynek využívá stupňování, Boží hněv, Satanova žízeň po krvi a nakonec člověk „nic neví“, což je definitivní symbol smrti. Pokud trpíme, žijeme, pokud se radujeme, jsme živí, ale jestliže „nic nevíme“, nastává skutečná smrt.) **Napětí a rytmické důrazy v básni v próze jsou tedy často motivovány epicky, jsou slyšitelné a hmatatelné ve chvíli, kdy se v básni cosi podstatného „děje“, nikoli tedy v prostoru lyrického bezčasí.**

Závěrečná část je jak oslavou zmrtnýchvstání a vzkříšení, ale též **oslavou Boží přítomnosti na zemi, země zde není vyloučena z účasti na Božím díle, na každou její část dopadá naděje, čím je tento obraz symbolizován zde?** (Jednak je to podzimní louka jako taková, ale především pak personifikovaný obraz květin: „/.../rozvítý ocún nebo tulipán se dvěma štíhlými a spanilými listy. A ty jsou sepjaty kol květu jako v modlitbě i jako na ochranu.“ Listy zde „ožívají“ a vykonávají dva elementární lidské pohyby, které člověka určují jako biologický druh – modlitbu a ochranu, pomoc bližnímu, slabšímu.)

Kdo je zde oním mystickým zahradníkem, snad není třeba zdůrazňovat, ale zaměříme se na akcent: nikoli bílá barva naděje, věčnosti, čistoty, ale červená barva utrpení a krve, to jsou ony zářící rány a **odtud ono obecnější poselství, které se dá transformovat do jakéhokoliv myšlenkového systému: svět má smysl a lidský život má smysl tehdy, je-li nesen schopností pokory a také obětí, schopností vydat se ze svého bezpečí pro prospěch někoho druhého, kdo právě naši pomoc potřebuje. To je princip jak Reynkovského světa, tak této básně a dovolují si tvrdit, že i celého smysluplného lidského života.**

Jakými výtvarnými prostředky se ve vizualizaci zobrazovala smrt? Proč právě krabice? (Znázorňuje a symbolizuje uzavřený prostor, ale též prostor přenosu, do krabice přece dáváme věci, abychom je někam přenesli.)

Jak na vás působí hnědá barva okolí? Je to skutečně podzimní krajina? Nebo v ní cítíte vyprahlost? Čím je to či ono dáno?

Kdo je pro vás malý chlapec? Je to Kristus, nebo spíše jakési vnitřní já lyrického subjektu, které se na sebe dívá?

Je podle vás obraz šípků dostatečný na závěr? Co symbolizují a dělají to dostatečně? Jak byste Krista, smrt a odpuštění, ale též Boží rány zobrazili vy?